

ՆԱԲԻԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԹԱՍԻՐՈՆ

Հայ մշտական թատրոնական խումբը ներկայ սեզոնի սկզբից մի շարք Փրանսիական պիեսներ ներկայացնելուց յետոյ, հինգշաբթի, նոյեմբերի 21-ին տուեց ռամբլայի շէնպալիս ողբերգութիւնը և նոյնը կրկնեց երկուշաբթի նոյեմբերի 24-ին: Ամաճ հեկապիրի այդ գրուածքի հետ ծաւիթնապարտ համար պէտք է շատ և շատ անգամ կարգաւ թէ նրա գրուածքները և թէ այն բազմաթիւ քննութիւնները, որոնք գրված են հեկապիրի ստեղծութեան մասին: Այս քանի միայն կասեմք, որ նրա իւրաքանչիւր թատրոնական գրուածքի և մանաւանդ ՚՚Համբէտի՚՚ ամեն մի բառը, ամեն մի ստորակերպը առանձին իշխանութիւն ունի և իր մէջ խորհման հոգեբանական քննութիւններ է բովանդակում: Այսպիսի մի գրուածք ըմբռնելու համար հարկաւոր է զարգացած և մի և նոյն ժամանակ ծանօթ լինել հեկապիրի հեղինակութիւններին հետ, որոնց ներկայացնելու ժամանակ այն մարդիկ, որ շատ անգամ կարգաւ նա ներկայացնելի պիեսան, հարկաւոր են համարում ներկայացումից առաջ նրան դարձեալ մի անգամ աչքի անցնել:

Իբր մի հասարակութեան բեմի վրա դնում է ՚՚Համբէտ՚՚ այդ հասարակութիւնը պէտք է այնքան զարգացած լինի, որ կարողանայ ըմբռնել ՚՚Համբէտի՚՚ ոգին, որ կարողանայ հասկնալ պիեսայի մէջ գրված իւրաքանչիւր նախագաւառութիւնը, իւրաքանչիւր բառը և իւրաքանչիւր շեշտը:

Համբէտի դեր կատարող դերասանը պէտք է տարինելով ուսմանսկիւր լինի հեկապիրի բոլոր գրուածքները և առանձնապէս ՚՚Համբէտի՚՚, որ կարողանայ յանդգնել բեմ դուրս գալ և կատարել համբէտի դերը: ՚՚Համբէտի՚՚ թարգմանողը պէտք է իմանայ անգլիերէն և մի քանի այլ եւրոպական լեզուներ և թարգմանութեան գործը այնպէս սկսի, կարծես նա ձեռք է տալիս մի սրբութեան: Նա տարինելով պէտք է ուսումնասիրած լինի անմահ հեկա-

պիրի գրուածքները թէ անգլիերէն և թէ եւրոպական այլ լեզուներէց թարգմանված, — և յետոյ գործը սկսի: Վերոյիշեալները ամենապիւր մասն են կազմում այն ճշմարիտ պայմանները, որոնք պէտք է ունենայ մի հասարակութիւն, որին կարելի լինի ցոյց տալ ՚՚Համբէտի՚՚ մի դերասան, որ պէտք է կատարէ Համբէտի դերը և մի թարգմանիչ, որ պէտք է այլ հնչիւնների անցնէ հեկապիրի գործը: Արկում ենք սրանք այդ պայմանների ամենապիւր մասն են կազմում, որովհետեւ բոլորի մասին խօսելու համար մի քանիսն զիպի մէջ ամբողջ հատորներ պէտք է մտնեն:

Աւելորդ է խօսել հայ հասարակութեան անպատրաստակամութեան մասին, ՚՚Համբէտի՚՚ ըմբռնելու համար, քանի որ ամեն քին յայտնի է, որ հայկական բեմը երկու տարի չը կայ, ինչ կանոնադրել է և այդ ժամանակամիջոցի ընթացքում հասարակութիւնը ՚՚Համբէտի՚՚ տեսնելու համար պատրաստ վե և հայ թատրոնական խումբից այնպիսի պիեսներով, որոնք պարզում են միայն արտաքին զգայարանների վրա, որոնք հեռու են կենսական և զուրկ հոգեբանական քննութիւնից:

Աւելորդ է նոյնպէս խօսել և թարգմանութեան վերաբերութեամբ, որովհետեւ, ցաւիցով պէտք է ասել, որ հայ մշտական խումբը հեկապիրի ՚՚Համբէտի՚՚ տեղ ներկայացրեց պ. Սինեքրիմ Արծրունու ՚՚Համբէտի՚՚, իր անուղի և սխալ կերպով գործածած բառերով, աղաւաղված նախագաւառութիւններով, պարբերութիւններով կատարելու ուսուցող դաստիարակութիւններով և ոճի անհարթութեամբ: Այդ բաւական չէ, աստիճան և ամենանշանաւոր կտորներ դուրս էին գցած հեկապիրի պիեսայից: Այդ կատարող սքրապիւրութիւն է:

Անխաճառ Արծրունու լուր դերասան է, տեղ տեղ նա շատ լաւ խաղաց և տպագրութիւն գործեց, բայց նա հեկապիրի Համբէտը չէր ներկայացնում, այլ ՚՚Լուսի Դիդիէ՚՚, ՚՚Լէր՚՚ առանց համարման: Կամ իր խաղացած Փրանսիական այլ պիեսայի մարդիկ, դուքսի, կոմիս դերը—միայն հեկապիրի Համբէտի շարժումներով: Բայց կրիտիկոս լինելու պատուում է,

որ առաջին անգամ, երբ ներկայացրին ՚՚Համբէտի՚՚, ՚՚Համբէտի՚՚, այդ պիեսան մեծ տպագրութիւն գործեց և հասարակութիւնը նրան մեծ ոգեւորութեամբ ու ծախարակութիւններով ընդունեց: Բայց երբ կատարելագործեցին թարգմանութիւնն ու խաղը, այն ժամանակ նկատեցին որ առաջին անգամ ներկայացածը հեկապիրի ՚՚Համբէտի՚՚ չէր...:

Այդպէս էլ մեզ մտաւ Այս օրերս հայ լեզուն լեզուով ներկայացրած ՚՚Համբէտի՚՚ հեկապիրի ողբերգութիւնը չէ, այլ այդ անմահ գրուածքի լի բոլոր է տ օ է միայն:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԻՐ

ԳՐՈՒՆԵՐ քաղաքից հաղորդում են մայրաքաղաքի լրագրողներին, որ նորերում այդ տեղ մի նոր շինած աղապի տուն, որի մէջ գտնուած է մի գործարան, փակցւած և իր աւերակների տակ թաղեց մի քանի տասնեակ մանկեր: Աղապիների ընտանիքները վերջին թշուառութեան մէջ են:

«Русский Курьер» լսել է, որ ներքին գործերի մինիստր, կոմս Լորիս-Մելիքով, Նախագահական Նշանակելու ժամանակ վեցել է այդ պատճառների վրա գլխավորապէս քաղաքական ծառայութեան պատճառներին նշանակել և ոչ թէ զինուորականներին, ինչպէս այդ մինչև այժմ մեծ մասամբ կրում էր:

Մեկ քիչ զիջելու մեջ գրում են, թէ այնտեղ կանանց մէջ շատ տարածված է չուսման լինելը: Սակայն մենք իմանք իրանց, Նախագահական Նշանակելու ժամանակ վեցել է այդ պատճառների վրա գլխավորապէս քաղաքական ծառայութեան պատճառներին նշանակել և ոչ թէ զինուորականներին, ինչպէս այդ մինչև այժմ մեծ մասամբ կրում էր:

ԳԱՆՁԱԽՈՅՑ մեզ գրում են, թէ Բարսեղ զիջողի մի մանկաստան կին, չը կարողանալով համբերել մի անգործ ամուսնի բարբարոսութիւններին, փախչում է քաղաքը այնտեղ ապրուստ գտնելու համար: Մի քանի անգամ անուշաբթի գալիս է և նրան ձեռնկող իր տունն է տանում, բայց կինը միշտ միջոց է գտնում

փախչելու, յայտնելով, թէ կը մեռնի և չի կամենայ նրա հետ ապրել: Թեոյ ամուսինը այդ դեմքով է տեղային յաջորդ Թադէոս վարդապետին. այդ վերջինը առանց քննելու երկու ամուսիններին անհաշտութեան պատճառները, հրամայում է բռնութեամբ տանել: Գազան այդ ինչը կողմը ճանապարհին այնքան ծեծում է, որ բերանից, քթից և գլխից արեւն է հոսում: Այդ դրութեան մէջ գտնում է նրան ոստիկանութիւնը, Գործը հանում է հաշտաբար դատաւորի քննիչին: Ասում են, որ կինը կը մեռնի:

Թիֆլիսի եկեղեցիների տնտեսութիւններին ժամանակ, գանապան կայր և կողմ մուրաքան, ներ սովորութիւնն ունեն մամր փաճեղ մի քանի կողմի վատասկելու համար: Մեզ հաղորդում են, որ սուրբ Գէորգ եկեղեցու տեղի ճամանակ, երեցիփոխան պ. Արեշեանցը եկեղեցու գաւթից արտաքսել տուեց մի ողորմելի կայր մուրաքանի, որ ձեռքում բռնած ունէր մի քանի հատ մէկ կողմեցող մամր, որպէս զի նրա փաճեղով եկեղեցու շինքին չէր վնաս: Լուր հաղորդողը աւելացնում է, որ պ. երեցիփոխանը փոխանակ կայրերին հաւանելու, ակել օգուտ տուած կը լինի եկեղեցուն, եթէ իր հաշիւները մաքուր պահէ և ժողովրդին օրինաւոր հաշիւ ներկայացնէ:

Լսում ենք որ եկող տարվանց «Листовъ Кавказскихъ Объявленій» թերթը գաղապար է ամենօրեայ լրագիր «Кавказский Курьеръ» անունով:

«Тифлисская Объявления» թերթը անցաւ պ. Բախաւորովի ձեռքից պ. Ալիխանովի ձեռքը:

Մեզ խնդրում են յայտնել, որ շաբաթ օր, նոյեմբերի 29-ին, երկրպետ Միշտին լինելու է Կովկասեան Կիւրատստեանական ընկերութեան արտաքաղ Նիստ (ընկերութեան բնակարանում), Բաքու-Թիֆլիս կողմից, Արեշեանցի անունով: Նիստի արտաքան լինելու է ընկերութեան խորհուրդի գեղացու Մ. Այն միջոց ներքին մասին, որոնցով կարելի է արգելել ֆիզիկական անուշաբթի Նշանակելու ժամանակ վեցել է այդ պատճառների վրա գլխավորապէս քաղաքական ծառայութեան պատճառներին նշանակել և ոչ թէ զինուորականներին, ինչպէս այդ մինչև այժմ մեծ մասամբ կրում էր:

Համբէտ հայերէն լեզուով ներկայացնելու ժամանակ այնքան ցուրտ էր Պալմի թատրոնում, որ մեծ մասը հանդիսականները պատճառով և մուտաններով էին նստած, իսկ զանազան թղթից թատրոնն տեսնէ գնացին ներկայացումն դե

կենարը միմիայն մուտաններով են պարագրում: Դրանք են պ. Երկրօրը, Զապէտ լինելով և գործ ունեցող միմիայն աւերակների, փորվածների և գերեզմանների հետ, սկսալորդ է լինում մի կենդանի մարդ ու վրա գրելու: Նա այնքան ընտելացել է գերեզմաններից հանել իր նետախուզութեան առարկաները, որ անպատճառ պէտք է պատիւ որ մարդը մեռնէ, գրեթե այն ինչ տան մէջ չը կայ մի ծանր, մահամարձ հիւանդ, կամ մի մեռել... նրա շար մեռելներին է:

Երկրօրը, պ. Երկրօրը, Զապէտ լինելով և գործ ունեցող միմիայն աւերակների, փորվածների և գերեզմանների հետ, սկսալորդ է լինում մի կենդանի մարդ ու վրա գրելու: Նա այնքան ընտելացել է գերեզմաններից հանել իր նետախուզութեան առարկաները, որ անպատճառ պէտք է պատիւ որ մարդը մեռնէ, գրեթե այն ինչ տան մէջ չը կայ մի ծանր, մահամարձ հիւանդ, կամ մի մեռել... նրա շար մեռելներին է:

Այսպէս է արել Երկրօրը հանգուցեալ Արեւի մասնա Նապաստանի հետ, այսպէս է արել նա և Երկրօրի հետ և կը չարսնանի անել: Այսպիսով հասարակական փողը ի շառճ նշանակութիւն ունեցող օրհասակներին հասած թիֆլիսցի հայի երեսակներին առնել նախ քան թէ դրախտի կամ դժոխքի պատկերները

ներկայացնային, անմիջապէս ներկայացնում են երկու անմահութեան ինքնակերպ Շուրիկը, որ անպատճառ պէտք է նրան թաղի և Երկրօրը, որ անպատճառ նրա կենսագրութիւնը պէտք է զրկի երկուսն էլ իսկապէս մի և նոյն գործի են կատարում: Միմիայն թաղում է մեռածը մամրից, միմիայն թաղում է հանգուցեալի: Ի՞նչ տակը: Երկուսի ձեռքն ընկնելով մեռածը այլ ևս երբեք չի կենդանանայ:

Կրօնական հարցի մասին խօսելով, յիշեցի թէ ինչ արեւի միջոցներ էր գործ դնում Միջոցը: Հայաստանի լրագրողը այդ խնդրի վրա վերաբերուած ժամանակ, Նախ նա յայտնում էր Միջոցի մէջ տարված բոլոր թղթիցութիւնները այդ խնդրի վերաբերութեամբ կեղծ են և կազմակերպում են Միջոցի խնդրութեան մէջ: Երբ որ թղթիցութեանց նախահետ սկսեցին ամեն միմիայն իրանց իսկական անունն ու աղանդները ստորագրել, Միջոցի սկսեց անմահութեամբ ծաղիկը այդ անուններն ու աղանդներին արտասանութիւնը: Այդ բաւական չէ: Նա յայտնեց, ի վնաս իր լրագրի հեղինակութեան ու անունը, որ Միջոցի մէջ տարված Շուրիկը մէջ բոլորովին չէ տալու մեծ, աղաղակով էր (Միջոցի), ինչպէս կարող է Արեւիցիայի թղթիցից պատասխանել Միջոցին երբ որ մեր թերթը Արեւիցիայում ամենին չէր լի կայ...:

Այսպիսով յայտնեցաւ, որ այն թերթը, որ

ստատիկ տարածված էր համարվում, որ բազմաթիւ համարակներ և կուսակիցներ ունէր, իսկապէս ոչ մի տեղ չէ տալուց...

Այդ ինչ յիշեցում է Նշալի մասին անէկ-գործը: Մի Նշալ ծախում էր ձուկը, բայց ձուկը հոտած էր: Այնուհը զարգացած բացակայում էր:

—Երկրօրը պատասխան, քո ձուկը շատ հին է, նա շատ վատ է հոտում:

—Ոչ, պարոն, պատասխանեց Նշալ, որ անպատճառ կամուրջ էր ծախել իր ձուկը, գուցէ սխալվում էք, այդ ձուկը չէ որ հոտում է, այդ էս և մ հոտում է:

Արեւի մի խնդրի վրա էլ, այն է թիւրքաց հայերի դրութեան խնդրի վերաբերութեամբ: Միջոցին շատ խելացի կերպով վարվելով, զարկելով նա հասարակութեան իր ընթերցողներին որ թիւրքաց հայերը ամենաբնական զրու- լիսան մէջ են գտնվում, որ թիւրքաց կատակա- րութիւնը հայրական խնամք ունի հայերի վրա, որ հայերի հասարակարկած դրութիւնը նկար- գրելով, լրագրողները զրպարտում են Նշալական թիւրքաց կատակարարութեան: Երբ մեծ անմահելի տակ կը լինէր, եթէ թիւրքաց հայերը պաշտպանվէին թիւրքաց զեղծութեան ղէմ, ուրովհետեւ այդ զեղծութեան չը կայ, ընդհանա- րական հայերը թիւրքացիւմ շատ երանելի են: Բայց յանկարծ Նիւրպան յարուցանում է հայոց խնդիրը, պատճառում է ճշմարտ և արկա- ցած թիւրքաց Հայաստանի համար մարդկային իրաւունքները, և անա Միջոցին յանկարծ փո- խում է իր լեզուն:

—Երբեք քանից անգամ պաշտպանում ենք թիւրքաց հայերի իրաւունքները, որոնք յիշով ճշմարտ են անտեսիլ բռնաւարութեան ասե- մները մինչև անգամ բազմիցս պաշտպանել ենք և փութելով իրաւունքները, բացակայում է մեր երեւելի լրագիրը:

Ընթերցող, կարգալիք ուսու նշանաւոր գրող, Երկրօրի վերջին պատկերները ժողովրդական կենսաբան, կամ նրա պատմութեան, ինչպէս օրինակ «3а Рыбжонъ» գեղեցիկ գրուածքը: Բայց Նշալը նախընթացում է այդ իր վերջին գրուածքի մէջ Միջոցի համարաբանի իրաւարարութեան մի պրոֆեսորի տիւրը, որ կարող էր գաղափար- ստեղծութեանը զեռ քաղաքականութեամբ լրագրողութեանը զեռ ճանաչված էին օրէնքաւոր կենսի և հին ուսանողները յիշում են ինչպէս պրոֆեսորը փառաբանում էր մարմին պատիւ- ները, արդարացում էր կն ու տ ու, մարմնը, որպէս ամենաարժար արդարադատութեան շնոր, յայտնաբերի բարոյականացնող և ազնուամիտ- միջոց: Զանկարծ, ներկայ թագաւորութեան միջոց, ամենա մարմին պատիւները ինքնուրուի, փառաւ, մարդար պարկեղծ են,— և անա նոյն իրաւարար պրոֆեսորը բարձրանում է ամբիոնը և ողորմա- րարկում: Այն ժամանակ, երբ իր օրէնքաւոր մեծ բարոյական ինքնակատարութեան կատարելից- ման բարոյական ինքնակատարութեան միջոց, ամենա օրէնքաւոր մարդը ամենաբարձր յայտնաբերի, թէկուզ այն մարդը ամենաբարձր յայտնաբերի, ամենա օրէնքաւոր մարդը է մեր օրէնքաւոր գրութեանց: Արդարադատութեան իր ղառաւոր

